

MITROPOLIA OLTENIEI

REVISTA

ARHIEPISCOPIEI CRAIOVEI,
ARHIEPISCOPIEI RÂMNICULUI,
EPISCOPIEI SEVERINULUI ȘI STREHAIEI,
EPISCOPIEI SLATINEI ȘI ROMANAȚILOR
ȘI
A FACULTĂȚII DE TEOLOGIE - CRAIOVA

ANUL LXIX (821-824), NR. 5-8, MAI-AUGUST, 2017

EDITURA MITROPOLIA OLTENIEI
CRAIOVA
ISSN 1013-4239

COLEGIUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE

Î.P.S. Prof. Univ. Dr. IRINEU POPA,
Arhiepiscopul Craiovei și
Mitropolitul Olteniei

MEMBRI

Î.P.S. VARSANUFIE, Arhiepiscopul Râmnicului
P.S. Conf. Univ. Dr. NICODIM, Episcopul Severinului și Strehaiei
P.S. SEBASTIAN, Episcopul Slatinei și Romanaților
Acad. Pr. Prof. Univ. Dr. MIRCEA PĂCURARIU
Acad. Prof. Univ. Dr. ION DOGARU
Pr. Prof. Univ. Dr. JOHN BRECK (Franța)
Pr. Prof. Univ. Dr. PAUL NADIM TARAZI (USA)
Prof. Univ. Dr. NICOLAE RODDY (USA)
Prof. Univ. Dr. ARISTOTLE PAPANIKOLAOU (USA)
Pr. Prof. Univ. Dr. VIOREL IONIȚĂ (Elveția)
Prof. Univ. Dr. PAVEL CHIRILĂ
Pr. Prof. Univ. Dr. CONSTANTIN PĂTULEANU

DIRECTOR

Pr. Conf. Univ. Dr. PICU OCOLEANU

REDACTOR ȘEF

Pr. Conf. Univ. Dr. ADRIAN BOLDIȘOR

COORDONATOR REVISTĂ

Pr. Lect. Univ. Dr. IONIȚĂ APOSTOLACHE

CORECTOR REVISTĂ

Pr. Dr. CĂTĂLIN DAN

TEHNOREDACTARE/PREGĂTIRE PENTRU TIPAR

VALENTIN CORNEANU

Revista Mitropolia Olteniei este recunoscută CNCS în categoria B

CUPRINS

STUDII

Î.P.S. Prof. Univ. Dr. IRINEU POPA

Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei

Înțelegerea hristologică a Sfântului Maxim Mărturisitorul cu privire la firile Ipostasului Fiului lui Dumnezeu înomenit 7

Pr. Conf. Univ. Dr. MARIN COJOC

Împărați bizantini sprijinitori ai educației și culturii..... 39

Conf. Univ. Dr. ION MARIAN CROITORU

Diaconului Coresi (c. 1510- c. 1583) și activitatea sa de tipograf în contextul propagandei protestante din secolul al XVI-lea..... 68

Conf. Univ. Dr. MARIUS TELEA

Aspecte premergătoare crizei iconoclaste reflectate în viața statului bizantin..... 113

Pr. Lect. Univ. Dr. IONIȚĂ APOSTOLACHE

Sfinții Trei Ierarhi – mărturisitori ai Adevărului Înomenit peste veacuri..... 136

Asist. Univ. Dr. MIHAI CIUREA

„De acum nu bea numai apă, ci folosește puțin vin, din pricina stomacului tău și a deselor tale slăbiciuni” (I Timotei 5, 23)..... 148

ANA-MARIA IANCU (RĂDULESCU)

Un martir al Bisericii Ortodoxe Române, părintele Aurelian S. Barbici (1894-1959) din Târgu Jiu..... 161

Drd. MONAHIA MIRIAM LINK MIRELA LĂCRĂMIOARA

Icoana: simbol al realității ipostatice cerești și prezență harică în Trupul Tainic al Domnului..... 179

Pr. Drd. MLADIN CONSTANTIN

Teodor al II-lea Lascaris - Teolog și împărat (1222-1258) 200

Drd. DORU MARCU

Despre limitele Bisericii, erezie și schismă în gândirea teologică a Sfântului Ciprian al Cartaginei..... 223

Pr. Drd. MARIAN CRISTIAN BĂDULESCU
*Misiunea Ortodoxiei românești în timpul domniei lui
Neagoe Basarab (1512-1521)*..... 246

TRADUCERI ȘI DIORTOSIRI

*Cuvântarea de laudă la Sfânta Mare Muceniță Varvara a Sfântului
Petru al Argosului*
(Traducere de Pr. Conf. Univ. Dr. CONSTANTIN I. BĂJĂU) 256

PREDICI, COMENTARI, MEDITAȚII

Pr. Lect. Univ. Dr. ADRIAN-CRISTIAN MAZILIȚA
Predică la Praznicul Sfintei Treimi..... 267

CĂRȚI ȘI REVISTE, LANSĂRI EDITORIALE ȘI RECENZII

Pr. Conf. Univ. Dr. ADRIAN IVAN
Pr. Nicușor Beldiman, *Slujirea omiletică a Mitropolitului Firmilian Marin*,
Editura Universității din București, 2017..... 274

Pr. Dr. CĂTĂLIN CONSTANTIN DAN

Pr. Dr. Sergiu-Grigore Popescu, *Contribuția monahismului oltean la
formarea unei identități culturale, sociale și naționale românești*,
Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2016..... 276

CONTENTS

STUDIES

- His Eminence Prof. PhD IRINEU POPA
Archbishop of Craiova and Metropolitan of Oltenia
*The Christological Understanding of St. Maximus the Confessor
Regarding the Natures of the Hypostasis of the Incarnated
Son of God* 7
- Fr. PhD Senior Lecturer MARIN COJOC
The Byzantine Emperors - Supporters of Education and Culture..... 39
- PhD Senior Lecturer ION MARIAN CROITORU
*Deacon Coresi (1510-1583) and his Activity as Typographer in
the Context of the Protestant Propaganda in 16th Century*..... 68
- PhD Senior Lecturer MARIUS TELEA
*Aspects Preceding the Iconoclastic Crisis Reflected in the Life of
the Byzantine State*..... 113
- Fr. PhD Lecturer IONIȚĂ APOSTOLACHE
*The Three Holy Hierarchs Witnesses of the Incarnated Truth over
Centuries*..... 136
- PhD Assistant MIHAI CIUREA
*“No Longer Drink only Water, but Use a Little Wine for the Sake of your
Stomach and of your Frequent Illnesses” (I Timothy 5: 23)* 148
- ANA-MARIA IANCU (RĂDULESCU)
*A Martyr of the Romanian Orthodox Church - Reverend Aurelian
S. Barbici (1894-1959) from Târgu-Jiu*..... 161
- MONAHIA MIRIAM LINK MIRELA LĂCRĂMIOARA
*The Icon: Symbol of Heavenly Hypostatic Reality and Graceful
Presence in the Mystical Body of our Lord*..... 179
- Fr. MLADIN CONSTANTIN
Theodore II Lascaris - Theologian and Emperor (1222-1258) 200

DORU MARCU

About the Limits of the Church, Heresy and Schism in the Theological Thinking of Saint Cyprian of Carthage..... 223

Fr. MARIAN CRISTIAN BĂDULESCU

The Mission of the Romanian Orthodoxy during the Reign of Neagoe Basarab (1512-1521)..... 246

TRANSLATIONS

Sermon Praise for the Holy and Great Martyr Varvara, Delivered by Saint Peter of Argos

(Translated by Fr. PhD Senior Lecturer CONSTANTIN I. BĂJĂU)..... 256

HOMILIES, COOMENTS, MEDITATIONS

Fr. PhD Lecturer ADRIAN-CRISTIAN MAZILIȚA

Sermon for the Feast of the Holy Trinity..... 267

BOOKS, MAGAZINES, AND REVIEWS EDITORIAL LAUNCH

Fr. PhD Senior Lecturer ADRIAN IVAN

Fr. Nicușor Beldiman, *The Homiletic Ministry of Metropolitan Firmilian Marin*, Publishing House Universitatea din București, Bucharest, 2017..... 274

Fr. PhD CĂTĂLIN CONSTANTIN DAN

Fr. PhD Sergiu-Grigore Popescu, *The Contribution of the Oltenian Monasticism for Foundation of a Cultural, Social and Romanian National Identity*, Publishing House Mitropolia Olteniei, Craiova, 2016..... 276

Despre limitele Bisericii, erezie și schismă în gândirea teologică a Sfântului Ciprian al Cartaginei

Drd. DORU MARCU¹

Cuvinte cheie: *Ciprian al Cartaginei, limitele Bisericii, lapsi, eclesiologie*
Keywords: *Cyprian of Carthage, the limits of the Church, lapsi, ecclesiology*

I. Introducere

Temele din acest studiu reprezintă o preocupare personală în domeniul dialogului ecumenic, din perspectiva unei Ortodoxii misionare. Pentru că în argumentele pro și contra participării Bisericii Ortodoxe în dialogul ecumenic Sfântul Ciprian este dat ca reprezentant al grupului conservator, mi-am propus ca, printr-o analiză critică a unor texte care aparțin acestui Sfânt Părinte din secolul al III-lea,² să refac traseul gândirii acestuia și să încerc să lămuresc anumite linii teologice, atunci când vorbim despre limitele Bisericii, despre erezia din afara Bisericii și despre schismă în interiorul Bisericii, pornind de la teologia sa.

Doriința de a scrie un studiu tocmai despre Sfântul Ciprian vine din două direcții complementare. Prima dintre ele are în vedere dictonul binecunoscut și mult folosit: *extra ecclesiam nulla salus/salus extra ecclesiam non est* (În afara Bisericii nu există/nu este mântuire).³ Această expresie este folosită împotriva tuturor celor care nu fac parte din Biserica

¹ Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova.

² Lucrările la care mă voi opri sunt: SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Unitatea Bisericii Universale. Despre condiția muritoare a omului*, studiu introductiv de Prof. Nicolae Chițescu, trad. din limba latină de Pr. Prof. Alexandru I. Stan și Adina Roșu, note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2013, pp. 41-82; *The Fallen (De Lapsis)*, în St. Cyprian of Carthage, *On the Church. Select Treatises*, translation with introduction and commentary by Allen Brent, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 2006, pp. 99-143; SFÂNTUL CIPRIAN, EPISCOPUL CARTAGINEI, *Scrisori*, trad. din limba latină de prof. Ion Diaconescu și Prof. dr. Ovidiu Pop, Editura Sophia, București 2011 (atunci când vom cita din acest corpus, vom numi direct doar numărul scrisorii). De asemenea, atunci când situația a cerut-o, am consultat și textele în limba latină.

³ Această expresie a fost formulată de către Sfântul Ciprian în *Scrisoarea LXXIII*, 21, 2, p. 373. De exemplu, atunci când se vorbește despre ființa Bisericii, într-un manual de dogmatică (ortodoxă), se afirmă că această formulă „păstrată din epoca scolastică” exprimă un adevăr. A se vedea PR. PROF. DR. ISIDOR TODORAN ȘI ARHID. PROF. DR. IOAN ZĂGREAN, *Teologia Dogmatică. Manual pentru Seminariile Teologice*, ediția a VI-a, Editura Renașterea, Cluj-Napoca 2005, p. 278.

Ortodoxă, fără însă a se da mai multe explicații cu privire la intenția autorului ei. A doua direcție are legătură cu obiceiul de a cita din Sfinții Părinți doar anumite texte, fără a ține cont de contextul în care au fost scrise sau rostite sau către cine au fost adresate. De aici nevoia de a înțelege care este viziunea Sfântului Ciprian despre botezul practicat în afara Bisericii (Ortodoxe) sau care este răspunsul la obiecția că acest Sfânt Părinte aparține mai mult Bisericii (Romano-) Catolice decât Bisericii Ortodoxe.

Prezentul studiu se structurează după cum urmează: în prima parte este prezentată succint viața Sfântului Ciprian, cu localizarea sa geografică și contextuală, vorbind despre data de prăznuire în practica Bisericii; în continuare, se arată cum a înțeles acesta Biserica și perspectiva sa despre episcopat, dar și cele două mari dispute în care a fost implicat; în centrul studiului se detaliază tema limitelor Bisericii și în ce măsură erezia/schisma se situează în afara acesteia. Concluziile vor relua pe scurt ideile esențiale ale studiului.

II. Data de prăznuire a Sfântului Ciprian al Cartaginei.⁴ Elemente biografice

În tradiția liturgică a Bisericii (Ortodoxe) există anumite slujbe bisericesti alcătuite de diferiți imnografi, în cinstea unor sfinți, de cele mai multe ori cunoscuți credincioșilor. La o analiză a Calendarului românesc, am găsit menționați doi sfinți care poartă numele de Ciprian, anume Sfântul Ierarh Mucenic Ciprian (†258), prăznuit la 13 septembrie⁵ și Sfântul Sfințit Mucenic Ciprian al Antiohiei (†307), serbat la 2 octombrie.⁶ În schimb, în cartea liturgică *Mineiul pe Septembrie*,⁷ am observat că nu este consemnată slujba Sfântului Ciprian din Cartagina, spre deosebire de slujba Sfântului Ciprian din Antiohia, care se găsește în *Mineiul pe Octombrie*.⁸ Fără îndoială, această remarcă nu este una esențială, însă trimite la o realitate

⁴ Despre începuturile creștinismului în Africa romană și despre Cartagina, a se vedea următoarele studii: PR. DRD. VALER ULICAN, *Sfântul Ciprian al Cartaginei și epoca sa*, în rev. Ortodoxia 58:3 (2007), pp. 172-180; PR. DRD. ION MANEA, *Creștinismul în Africa. Configurația actuală*, în Revista Teologică 91:2 (2009), pp. 156-164; ȘTEFAN SFARGHIE, *Răspândirea creștinismului în Nordul Africii din sec. I până la Constantin cel Mare*, în rev. Biserica Ortodoxă Română 2 (2013), pp. 193-216.

⁵ *Calendarul Tuturor Sfinților 2016*, realizat cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Episcop Siluan, al Episcopiei Ortodoxe Române a Italiei, Roma 2016, p. 142.

⁶ *IBIDEM*, p. 153.

⁷ *Mineiul pe Septembrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2003, pp. 168-202.

⁸ *Mineiul pe Octombrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2004, pp. 36-44. A se vedea și lucrarea *Viețile Sfinților pe luna Octombrie*, ediția a III-a, sub îngrijirea Arhimandritului Ioanichie Bălan, Editura Mănăstirii Sihăstria, Suceava 2012, pp. 22-32.

practică, anume că personalitatea Sfântului Ciprian din Cartagina este puțin cunoscută credincioșilor.⁹ În același timp, la nivelul teologiei academice, lucrurile stau diferit. Există anumite lucrări consacrate, care aparțin Sfântului Ciprian, esențiale pentru studiul teologiei, în special pentru învățătura despre Biserică (eclesiologie). Așadar, trebuie să *distingem cele două personalități*, confundate, cu sau fără intenție, de nume mari ale Bisericii, cum ar fi Sfântul Grigorie de Nazianz.¹⁰

Pentru că Sfântul Ciprian al Cartaginei este recunoscut și cinstit ca sfânt și în Biserica Catolică, am fost interesat să analizez un calendar catolic și să observ care este data de prăznuire a acestuia, conform cu tradiția apuseană. Am remarcat că data de prăznuire nu este pe 13 septembrie, ca în Biserica Ortodoxă, ci pe 16 septembrie, împreună cu episcopul Corneliu, contemporan cu Sfântul Ciprian și martirizat în anul 253.¹¹ Pentru că aceste date nu coincid, mai ales că se pare că Sfântul Ciprian ar fi fost martirizat la data de 14 septembrie (258),¹² explicația este aceea că sărbătoarea sfântului a fost mutată cu o zi înainte tocmai pentru a nu coincide cu marea sărbătoare a Înălțării Cinstitei Crucii.

Detaliile biografice despre Sfântul Ciprian ne pot ajuta să înțelegem contextul istoric în care acesta a trăit și a scris. Din nefericire, nu se cunosc prea multe lucruri despre el, înainte de a deveni creștin. Probabil acest fapt se datorează neglijenței voite de a nu dezvălui ceva concret despre viața sa pre-creștină, tocmai pentru a accentua importanța acestei noi vieți în Hristos. Este unanim acceptat faptul că anul nașterii trebuie situat în jurul lui 200. Presupunerea că a provenit dintr-o familie bogată poate fi argumentată prin acțiunile sale de binefacere, de care suntem informați chiar din scrierile sale.

⁹ A se vedea studiile: PR. PROF. IOAN GH. COMAN, *Personalitatea Sfântului Ciprian*, în rev. Studii Teologice 5-6 (1956), pp. 267-296 și JOHN PETRUCCIONE, *Prudentius' Portrait of St. Cyprian: An Idealized Biography*, în Revue des Études Augustiniennes 36 (1990), pp. 225-241.

¹⁰ „Că Ciprian al Antiohiei nu e un dublet fictiv al lui Ciprian al Cartaginei, ne-o dovedesc unele evenimente caracteristice care separă viața lor: magia, convertirea în chipul menționat mai sus, arderea cărților de magie în public, neîncrederea și refuzul ce i s-au arătat inițial, cu prilejul convertirii, funcția de paznic al templului după ce a fost primit în Biserică, aparțin în exclusivitate lui Ciprian al Antiohiei și-l diferențiază de Ciprian al Cartaginei” - PR. PROF. IOAN G. COMAN, *Chipul Sfântului Ciprian în panegiricele Sf. Grigorie de Nazianz și Prudențiu*, în rev. Studii Teologice 13:3-4 (1961), p. 135. De reținut că în calendarul Bisericii catolice nu am găsit menționat numele Sfântului Ciprian al Antiohiei.

¹¹ A se vedea calendarul catolic, disponibil online la următoarea adresă de web: <http://www.rosaryshop.com/calendar.php> (04.12.2016). Despre activitatea episcopului Corneliu, a se vedea: „Pope Cornelius”, <http://www.newadvent.org/cathen/04375c.htm> (04.12.2016).

¹² Cf. *Acta Sanctorum Septembris*, Tomus IV, Culture et Civilisation, Bruxelles 1970, p. 140, p. 191.

Dovadă a capacității sale literare stă formația de retor, de care s-a folosit mai apoi în activitatea de ierarh.¹³

În textele latinești numele său complet este *Thascius Caecilius Cyprianus*. Convertirea la creștinism se datorează unui anume Caecilius, de la care va prelua parte din nume, în semn de prețuire. Dacă anul botezului este considerat anul 246, într-un timp foarte scurt va fi ales de către biserica din Cartagina ca episcop, în anul 248. Există ipoteza că primirea treptei de episcop s-ar datora, printre altele, și influenței sale în rândul creștinilor, prin stabilitatea economică de care dispunea. Tocmai acesta va fi motivul pentru care se vor ridica mai mulți preoți împotriva alegerii sale, printre care Felicissimus și Novatus sunt protagoniștii unei dispute ulterioare.¹⁴ Fără îndoială, calitățile sale de bun creștin l-au recomandat ca fiind cel mai potrivit pentru această responsabilitate.

În anul 249, împăratul roman *Decius*¹⁵ va da un edict, prin care va obliga pe fiecare cetățean să ofere jertfă zeilor, considerând acest act ca fiind unul de loialitate față de împărat. Evident, acest gest va intra în conflict cu credința creștinilor de a se închina doar adevăratului Dumnezeu.¹⁶ Pentru a nu fi obligat să accepte acest compromis și probabil pentru a nu fi ucis, Sfântul Ciprian a fost sfătuit să fugă din Cartagina și să se ascundă, până ce persecuția va lua sfârșit. În tot acest timp, va ține legătura cu biserica din Cartagina și va încerca să-i sfătuiască pe creștinii de acolo. În primăvara anului 251, Sfântul Ciprian a avut libertatea de a reveni în Cartagina, unde existau deja mari probleme privind reprimirea în Biserică a celor care au acceptat să aducă jertfe zeilor din panteonul roman. Gestul a fost considerat unul de necredință sau de apostazie, adică lepădare de credință. Aceste persoane se numeau *lapsi*, adică căzuți (din credință).¹⁷

După clarificarea relativă a disputei privind reprimirea în comuniune a celor care aduseseră jertfe zeilor, Sfântul Ciprian va fi implicat într-o nouă dispută, despre botezarea sau rebotezarea ereticilor. Aceasta se va purta între ierarhul cartaginez și Ștefan al Romei, sau mai bine zis între tradiția africană și cea romană, care aveau puncte diferite de vedere, cu privire la cum anume trebuie acceptați cei care au primit botezul în afara Bisericii. În anul 257,

¹³ A se vedea CLAUDIO MORESCHINI, *Istoria Filosofiei Patristice*, trad. din italiană de Alexandra Cheșcu, Mihai-Silviu și Doina Cernica, Editura Polirom, Iași 2009, pp. 213-215.

¹⁴ GEOFFREY D. DUNN, *The White Crown of Works: Cyprian's Early Pastoral Ministry of Almsgiving in Carthage*, în rev. Church History 73:4 (2004), p. 725.

¹⁵ Numele latin complet este *Gaius Moesius Traianus Decius*.

¹⁶ Pentru situația Imperiului Roman în perioada din timpul Sfântului Ciprian și despre Decius, a se vedea: GÉZA ALFOLDY, *The Crisis of the Third Century as Seen by Contemporaries*, în rev. Greek, Roman and Byzantine Studies 15:1 (1974), pp. 89-111, în mod special pp. 95-97.

¹⁷ Termenul latin *lapsus* înseamnă alunecat, căzut, cf. GHEORGHE GUȚU, *Dicționar Latin-Român*, ediție revizuită, Editura Humanitas, București 2009, p. 346.

episcopul Ștefan al Romei a murit, fapt care a împiedicat ajungerea la un consens asupra acestui subiect. Mai mult decât atât, în același an o nouă persecuția va începe, în timpul domniei lui Valerian (Publius Licinius Valerianus). De data aceasta Sfântul Ciprian va alege să înfrunte prigoana. Inițial va fi exilat într-o zonă numită Curubis, nu departe de Cartagina. Un an mai târziu va fi chemat să-și susțină poziția. Fiind ferm în credința în Hristos și în refuzul de a aduce jertfă zeilor, va fi ucis prin decapitare în luna septembrie, ziua 14, anul 258.¹⁸

III. Sfântul Ciprian și învățătura sa despre Biserică

Detalii istorice contextuale. O definiție a Bisericii creștine în gândirea Sfântului Ciprian nu poate fi înțeleasă fără raportarea la problemele care l-au solicitat să-și expună învățătura. El nu a avut în minte nicidecum să scrie despre Biserică doar pentru a avea un tratat de referință. Din contră, pe linia tradiției și a practicii Părinților Bisericii, Sfântul Ciprian a încercat să răspundă anumitor provocări. În cazul său, cele două mari probleme ale Bisericii vremii, nu independente de poziția și de implicarea sa, au fost: problema reprimirii în Biserică a *lapsilor* (a celor căzuți din credință) și problema acceptării sau neacceptării ca valid a botezului din afara Bisericii. Primii adresanți ai scrierilor sale rămân în mod cert cei implicați în respectivele dispute.¹⁹

Am precizat că Sfântul Ciprian a fost ales episcop al Cartaginei în ciuda opoziției anumitor clerici. Mai apoi, când va decide să părăsească temporar Cartagina, în timpul persecuției lui Deciu, deși a rămas în contact cu anumiți preoți, când se va ivi problema reprimirii celor căzuți în Biserică, tocmai acei clerici care nu erau de acord cu Sfântul Ciprian (Novatus, presbiter/preot și Felicissimus, diacon), vor considera că pot lua decizia ca *lapsii* să fie reprimiți și acceptați la masa euharistică, fără a trece printr-o perioadă de pocăință, de penitență. Pentru că amenința cu necomuniunea pe cei care sunt de partea Sfântului Ciprian, diaconul Felicissimus va fi excomunicat de către ierarh: „Oricine se va alătura uneltirii și facțiunii acestuia, să știe că nu va mai fi în comuniune cu noi în Biserică, căci de bună voie a ales să se despartă de Biserică”.²⁰ Pentru a lămuri problema *lapsilor* și a reprimirii lor în Biserică, Sfântul Ciprian va scrie cele două

¹⁸ A se vedea *Actele Proconsulare ale Sfântului Ciprian* în *Actele Martirice*, studiu introductiv, trad. și note de Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu, PSB 11, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1982, pp. 177-180.

¹⁹ „Sfântul Ciprian formulează una din cele mai complete și complexe eclesiologii. Este sigur faptul că el nu a dorit să creeze un sistem eclesiologic în sine, ci formulările lui în acest sens au fost făcute conjunctural” - PR. DRD. VALER ULICAN, *Unitatea Bisericii la Sfântul Ciprian al Cartaginei*, în rev. *Ortodoxia* 57:1-2 (2006), p. 94.

²⁰ *Scrisoarea XLI, II, 2*, pp. 157-158.

lucrări: *De Lapsi* și *De Catholicae Ecclesiae Unitate*,²¹ care vor fi prezentate și aprobate la Sinodul local din martie 251.

Fiindcă problema *lapsilor* nu a fost ceva caracteristic doar pentru Biserica din Cartagina, acest sinod a avut în atenție și situația Bisericii din Roma, care se confrunta cu aceeași problemă, doar că lucrurile erau mult mai avansate. Se crede că Sfântul Ciprian ar fi avut în vedere, când a redactat tratatul *De Catholicae Ecclesiae Unitate*, și situația cu care se confrunta Biserica din Roma, unde exista o grupare condusă de un anume Novațian (Novatianus). Acesta considera că cei căzuți nu pot fi iertați nici măcar pe patul de moarte, fiindcă iertarea este un act care i-ar aparține doar lui Dumnezeu, în contrast evident cu practica din Biserica din nordul Africii. E limpede că Sfântul Ciprian a susținut o poziție echilibrată, anume că, pentru a fi reprimiți în Biserică, *lapsii* trebuie să accepte o perioadă de penitență, în fapt o perioadă de analiză a greșelii săvârșite.²² Tot la acest sinod s-a luat hotărârea de a-l accepta pe Cornelius ca papă al Romei (251-253), care câștigase în defavoarea acestui Novațian, făcut ulterior anti-papă de alți trei episcopi din afara Romei.²³ Așadar, în această situație, Sfântul Ciprian va vorbi indirect despre schisma lui Novațian, care constituia un atac la unitatea Bisericii.²⁴

Sfântul Ciprian scrie tratatul *De Lapsi* pentru a clarifica cum anume trebuie reprimiți în Biserică cei care au apostaziat în timpul persecuției. Important este să înțelegem că poziția lui mai rigoristă, spre deosebire de cea laxistă a diaconului Felicissimus, sau față de poziția radicală a lui Novațian, avea un caracter realmente duhovnicesc.²⁵ Dacă apostazia înseamnă negarea lui Hristos,²⁶ o revenire în Biserică nu poate avea ca

²¹ În legătură directă cu aceste două lucrări sunt *Scrisorile XXXIII, XLIII, LV, LIX*.

²² Un studiu despre penitență la Sfântul Ciprian este: MAURICE BÉVENOT, *The Sacrament of Penance and St. Cyprian's De Lapsis*, în rev. Theological Studies 16 (1955), pp. 175-213.

²³ A se vedea: „Sf. Ciprian al Cartaginei” în PR. JOHN ANTHONY MCGUCKIN, *Dicționar de Teologie Patristică*, trad. din engleză de Dragoș Dâscă și Alin-Bogdan Mihăilescu, Editura Doxologia, Iași 2014, p. 95. Și: REV. BERNARD SCHMID, *Manual of Patrology*, B. Berder, South Broadway, 1899, pp. 140-141.

²⁴ Despre Novațian la: CLAUDIO MORESCHINI ȘI ENRICO NORELLI, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine*, volumul 1: De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare, trad. de Hanibal Stănciulescu și Gabriela Sanciuc, Editura Polirom, Iași 2001, pp. 415-418 și CHARLES KANNENGIESSER, *Handbook of Patristic Exegesis*, volumul 1, Koninklijke Brill, Leiden 2004, pp. 634-636.

²⁵ ST. CYPRIAN OF CARTHAGE, *The Fallen*, p. 141. Și: ALAN KREIDER, *Patience in the Missional Thought and Practice of the Early Church: The Case of Saint Cyprian of Carthage*, în International Bulletin of Missionary Research 39:4 (2015), pp. 220-224.

²⁶ Textul din Evanghelia de la Matei, folosit de către Sfântul Ciprian, este lămuritor: „Oricine va mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, mărturisi-voi și Eu pentru el înaintea
228

început decât o pocăință curată, sinceră. În același timp, rămâne evident că atitudinea Sfântului Ciprian a suferit anumite schimbări. Dacă mai întâi ierarhul cartaginez vorbește despre o diferență între cei care au adus jertfe (*sacrificati*) și cei care au obținut certificatul că au adus jertfe, deși nu au făcut-o (*libellatici*) și propune să se țină cont de această diferență,²⁷ decizia de a fi reprimiți în caz de moarte va fi una de pus în practică doar în cazurile extreme, acceptând reprimirea după o perioadă mult mai scurtă de pocăință. Atitudinea lui a fost influențată și de perspectiva unei noi persecuții, motiv pentru care venea în întâmpinarea celor care doreau să reintre în comuniune cu Biserica.²⁸ Nu trebuie neglijat nici faptul că numărul celor care căzuseră nu era unul redus. În schimb, tratatul *De Catholicae Ecclesiae Unitate* se adresa în special celor care doreau să se pună mai presus de autoritatea episcopului și a colegiului episcopal, a unui sinod. Exemplul negativ în această situație îl reprezenta diaconul Felicissimus,²⁹ dar și preotul Novatus,³⁰ care s-au declarat împotriva Sfântului Ciprian ca episcop, fiind depuși din treapta preoției la acest sinod local din Cartagina. În același timp, tratatul venea în sprijinul alegerii papei Cornelius, iar Novațian era declarat schismatic de Sinodul de la Roma.

Lucrarea *De Catholicae Ecclesiae Unitate* se păstrează în două versiuni, mai exact în această situație se regăsește capitolul al IV-lea al lucrării.³¹ Dacă până în secolul al XX-lea era acceptată doar una dintre aceste versiuni, numită *Textus Receptus*, astăzi este acceptat de majoritatea

Tatălui Meu, Care este în ceruri, iar cel ce se va lepăda de Mine înaintea oamenilor, și Eu Mă voi lepăda de el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri” - Matei X, 32-33.

²⁷ ST. CYPRIAN OF CARTHAGE, *The Fallen*, p. 133.

²⁸ A se citi *Scrisoarea LVII*, pp. 223-228.

²⁹ Într-o scrisoare către Cornelius, Sfântul Ciprian face o caracterizare nu tocmai onorantă pentru Felicissimus: „Autorul schismei și dezbinării, jefuitorul banilor încredințați lui, corupătorul fecioarelor, pustiitorul și stricătorul a multe căsnicii, să nu mai siluiască mireasa neprihănită, sfântă și cuviincioasă a lui Hristos, prin rușinea prezenței lui și prin atingerea lui nerușinată și spurcată” - *Scrisoarea LIX*, 1, 2, p. 240.

³⁰ „Novatus, mereu doritor de schimbări, nebulă de boala lăcomiei nesătule, umflat de semeția și prostia unei mândrii trufașe, luat totdeauna în nume de rău de episcopii de aici, osândit întotdeauna ca eretic și viclean prin glasul tuturor arhierilor, preocupat mereu să trădeze și, pentru aceasta, lingușitor să înșele, niciodată credincios ca să iubească, făclie și foc întru aprinderea răzmeriței, vârtej și furtună întru scufundarea credinței, dușman al odihnei, potrivnic al liniștii, vrăjmaș al păcii” - *Scrisoarea LII*, 2, 1, p. 188.

³¹ Pentru traducerea românească a celor două variante: SF. CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Unitatea Bisericii Universale*, pp. 48-51. Pentru traducerea din limba engleză: ALLEN BRENT, *op. cit.*, pp. 152-154. Pentru varianta latină: THASCI CAECILI CYPRIANI, *De Catholicae Ecclesiae Unitate* în S. THASCI CAECILI CYPRIANI, *Opera Omnia*, vol. III, pars I, Recensuit et Commentario Critico Instruxit, Guilelmus Hartel, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vindobonae, MDCCCLXVIII (1868), pp. 209-233; *De Unitate Ecclesiae*, PL, J.P. Migne, vol. 4, pp. 512 (col. dr)-516 (col. dr.).

specialiștilor că Sfântul Ciprian este autorul ambelor versiuni. În prezent se crede că prima versiune cunoscută ar fi de fapt a doua din punct de vedere cronologic, deci după versiunea numită *Textus Primatus*, care s-a considerat inițial ca fiind o interpolare, pentru a susține tradiția apuseană privind primatul papal.³² Dacă există un consens că ambele versiuni aparțin Sfântului Ciprian, care a redactat înaintea sinodului din martie 251 versiunea cu acest *Textus Primatus*, în schimb pentru cea de a doua versiune există încă inexactități privind datarea acesteia. Astfel, unii teologi cred că această a doua versiune a fost scrisă la aproximativ un an după redactarea inițială, probabil înaintea sinodului din anul 252. Dimpotrivă, alți cercetători o plasează mult mai târziu, în mijlocul controversei cu papa Ștefan al Romei, care nu era de acord cu Sfântul Ciprian că cei care au fost botezați în gruparea schismatică a lui Novațian trebuie să fie rebotezați, atunci când doresc să intre în comuniune cu Biserica.

Tocmai pentru ca Ștefan să nu folosească textul inițial din *De Catholicae Ecclesiae Unitate* împotriva autorului însuși, Sfântul Ciprian a modificat capitolul al IV-lea, care nu mai accentuează unitatea Bisericii în scaunul lui Petru, ceea ce presupunea ca Ștefan să se folosească de această autoritate pentru a-și impune poziția, ci în însăși unitatea catolică a Bisericii. Personal, înclin să cred că această a doua ipoteză pare mult mai plauzibilă, însă ambele ipoteze pot fi susținute sau contra-argumentate. Cert este că Sfântul Ciprian este autorul celor două versiuni. Presupunerea că autorul ar fi scris prima versiune cu acest *Textus Primatus* pentru a sublinia autoritatea și legitimitatea alegerii în scaunul Romei a lui Cornelius și nu a lui Novațian vine să susțină poziția teologilor ortodocși, care nu văd în Sfântul Ciprian un exponent al primatului papal, dezvoltat ulterior în tradiția apuseană.³³

³² Încă există în teologia românească această poziție, deși neargumentată: „Continuăm să credem că versiunea capitolului IV din *De catholicae ecclesiae unitate*, favorabilă primatului papal, e un text interpolat, străin de concepția și practica Sfântului Ciprian” - PR. PROF. IOAN GH. COMAN, *Personalitatea Sfântului Ciprian*, pp. 278-279. „Textul acestei opere a Sfântului Ciprian a suferit unele modificări din partea romano-catolicilor medievali, în favoarea monarhiei papale. [...] Critica a demonstrat că acestea sunt interpretări posterioare, de aceea editorul principal al operelor lui Ciprian, Hartel (Wien, 1874), le-a omis ca interpolări neautentice” - ARHID. PROF. DR. CONSTANTIN VOICU, *Patrologie*, vol. I, Editura Basilica, București 2009, p. 259. De amintit că în noua traducere în limba română, din anul 2013, cele două variante au fost traduse și notate ca varianta a și b.

³³ Pentru mai multe detalii, a se vedea, în ordine cronologică, următoarele studii: D. VAN DEN EYNDE, *La double édition du <<De Unitate>> de S. Cyprien*, în *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 29:1 (1933), pp. 5-24; MAURICE BÉVENOT, *Primatus Petro datur: St. Cyprian on the Papacy*, în rev. *The Journal of Theological Studies* 5 (1954), pp. 19-35; STUART G. HALL, *The Versions of Cyprian, De Unitate*, 4-5 Bevenot's Dating Revisited, în rev. *The Journal of Theological Studies* 55:1 (2004), pp. 138-146; GEOFFREY D. DUNN, *Heresy and Schism According to Cyprian of Carthage*, în rev. *Journal of*

Sfântul Ciprian se va implica într-o nouă dispută, care oarecum continua problema *lapsilor*. Această nouă controversă era legată de faptul de a accepta sau nu ca valid botezul în afara Bisericii.³⁴ Cei care erau botezați în gruparea lui Novațian, atunci când doreau să intre în Biserică, trebuiau să primească botezul cel adevărat, neacceptând un alt botez afară de cel practicat doar de către Biserică. Practica Bisericii din Nordul Africii, condusă de către Sfântul Ciprian, venea însă în contradicție cu practica Bisericii din Roma, condusă acum de Ștefan (254-257). Episcopul Romei îl va amenința pe ierarhul cartaginez cu excomunicarea, dacă nu va accepta ca reprimirea celor botezați în afara Bisericii să se facă doar prin punerea mâinilor, și nu printr-un nou botez. Înainte de a se ajunge la o soluție acceptată de ambele tradiții, Ștefan va muri în cursul anului 257. Mai mult decât atât, o nouă persecuție va începe. Sfântul Ciprian va fi exilat, iar în anul 258 va fi martirizat. Din punct de vedere istoric, practica tradiției de la Roma, susținută de Ștefan, va avea câștig de cauză, începând cu perioada de după Fericitul Augustin să fie acceptată în Biserica apuseană, practică valabilă până astăzi.

Perspectiva teologică. Mai întâi, trebuie știut că Sfântul Ciprian, în pofida pregătirii sale filozofice, nu citează decât din textele Sfintei Scripturi.³⁵ Acest gest arată de la început cheia hristologică prin care el a înțeles Biserica, pe care o aseamănă cu arca lui Noe din Vechiul Testament. Biserica reprezintă pentru el noul popor ales al lui Dumnezeu.³⁶ Atunci când vorbește despre autoritatea episcopilor, susține că este o autoritate de la Dumnezeu (*auctoritas sacerdotalis*), pe care nimeni nu o poate primi decât prin hotărârea Bisericii. Nu intrăm în problematica primatului papal, mai

Theological Studies 55 (2004), pp. 551-574, în special pp. 558-559; ID., *Validity of Baptism and Ordination in the African Response to the 'Rebaptism' Crisis: Cyprian of Carthage's Synod of Spring 256*, în rev. Theological Studies 67 (2006), pp. 257-274; DAVID E. WILHITE, *Cyprian's Scriptural Hermeneutic of Identity: The Laxist 'Heresy'*, în rev. Horizons in Biblical Theology 32 (2010), pp. 58-98, în special pp. 88-94; KARL SHUVE, *Cyprian of Carthage's Writings from the Rebaptism Controversy: Two Revisionary Proposals Reconsidered*, în rev. The Journal of Theological Studies 61 (2010), pp. 627-643; RUSSEL MURRAY, *Assessing the Primacy: A Contemporary Contribution from the Writings of St. Cyprian of Carthage*, în rev. Journal of Ecumenical Studies 47:1 (2012), pp. 41-63.

³⁴ Pentru această dispută, sursa importantă o reprezintă Scrisorile 69-75, din ediția românească, precizată deja la prima notă.

³⁵ A se vedea: SIMONE DELEANI, <<Gentiles uiae>> (*Cyprien, Lettre 55,17,2*). *Contribution à l'étude du style de saint Cyprien*, în Revue d'Études Augustiniennes et Patristiques 23:3 (1977), pp. 221-244, în special pp. 239-243. De asemenea, a se consulta și DAVID E. WILHITE, *art. cit.*, pp. 63-64.

³⁶ CHARLES A. BOBERTZ, *For the Vineyard of the Lord of Hosts Was the House of Israel: Cyprian of Carthage and the Jews*, în The Jewish Quarterly Review 82:1-2 (1991), pp. 1-15.

ales dacă Sfântul Ciprian a modificat parte din tratatul său în mod clar pentru a nu-i oferi acest drept lui Ștefan, însă teologia eclesiologică a Sfântului Ciprian privește colegiul episcopilor ca fiind modul prin care Biserica trebuie să-și susțină unitatea. Încă din timpul persecuției lui Decius, deși aflat în exil, episcopul cartaginez a ținut să nu ia o decizie fără a se consulta în sinod. Găsim în corespondența sa de multe ori ideea că cea mai bună decizie cu privire la reprimirea *lapsilor* nu poate fi luată în mod izolat și la vreme de prigoană, ci cel mai bine ar fi să se aștepte timpul de pace, atunci când întreaga Biserică, episcopii și poporul credincios, vor lua o decizie de comun acord.³⁷

Într-una din scrisorile auto-exilului, Sfântul Ciprian scria: „Într-adevăr, la ceea ce mi-au scris confrății noștri preoți: Donatus, Fortunatus, Novatus și Gordius, eu nu am putut da singur un răspuns scris, de vreme ce, de la începutul episcopatului meu, am hotărât să nu săvârșesc nimic prin hotărârea mea luată de unul singur, nici fără sfatul vostru și încuviințarea poporului. Când, cu voia lui Dumnezeu, voi veni la voi, atunci vom judeca împreună, așa cum cere respectul reciproc, în privința acestor lucruri”³⁸.

Totuși, atunci când fapte contrare acestei reguli au fost săvârșite, Sfântul Ciprian nu va ezita să îi socotească în afara Bisericii pe cei care le-au lucrat: „Între timp, dacă cineva necumpătat și grăbit, fie dintre preoții ori diaconii noștri, fie dintre peregrini, va îndrăzni să intre în comuniune cu cei căzuți, înainte de hotărârea noastră, să fie îndepărtat de la comuniunea cu noi, având a ne spune nouă tuturor temeiul îndrăznelii lui, atunci când, cu voia Domnului, ne vom aduna la un loc”³⁹.

Pentru a-l înțelege pe Sfântul Ciprian trebuie reținut contextul istoric. Fără aceste lămuriri, teologia sa rămâne una fără adresanți. În centru teologiei sale el așează episcopatul, care este unul singur și indivizibil. Atât în problema *lapsilor*, cât și în cea a botezului, scrie împotriva celor care nu respectă această lucrare a lui Dumnezeu, prin episcop, în Biserică. El poate fi numit prin excelență episcopul unității. În gândirea sa, cine se desparte de Biserică, se așează în afara acesteia. Așa cum cămașa lui Hristos nu a putut fi ruptă, în același mod nici unitatea Bisericii nu poate fi sfâșiată. Sfântul Ciprian nu poate accepta ca episcop al lui Hristos pe cineva care nu primește de la Biserică această demnitate: „Aceștia sunt cei care se așează cu de la ei putere în fruntea străinilor plini de cutezanță, fără vreo rânduire divină, care

³⁷ PAUL J. FITZGERALD, *A Model for Dialogue: Cyprian of Carthage on Ecclesial Discernment*, în rev. Theological Studies 59 (1998), p. 248.

³⁸ *Scrisoarea XIV*, 4, p. 76; PR. DRD. VALER ULICAN, *Actualitatea teologiei Sfântului Ciprian al Cartaginei*, în rev. Ortodoxia 57:3-4 (2006), pp. 172-173; *IDEM*, *Slujirea episcopală a Sfântului Ciprian al Cartaginei*, în rev. Ortodoxia 58:1-2 (2007), pp. 129-131.

³⁹ *Scrisoarea XXXIV*, 3, 4, p. 137.

se instituie pe ei întâistătători, în afara legii dumnezeiești, cei care, fără să le dea cineva episcopatul, își iau titlul de episcopi”⁴⁰.

Dacă în Vechiul Testament aveam un sistem sacerdotal, dat de la Dumnezeu, Același Dumnezeu a instituit Taina Preoției Noului Legământ. Astfel că unul ca Novațian, care nu respectă unitatea Bisericii și rânduiala lui Dumnezeu,⁴¹ conform acestei perspective, poate fi numit în categoria celor care s-au răzvrătit în Vechiul Testament și care au fost pedepsiți de Dumnezeu. Această analogie cu Datan, Core și Abiron, eveniment relatat în cartea Numeri (XVI), revine de mai multe ori în scrierile Sfântului Ciprian.⁴² Celor care se rup de Biserică și îndrăznesc să ridice un alt altar, el le răspunde cu exemplul negativ al regelui Ozias din Vechiul Testament, care a fost și el pedepsit pentru încălcarea rânduiei lui Dumnezeu: „Așa și regele Ozias - purtând un vas cu tămâie și luând asupra-și, cu forța, aducerea jertfei, împotriva legii lui Dumnezeu, deși i se împotriva arhiereul Azaria, n-a vrut să se potolească și să cedeze -, din mânia dumnezeiască, și-a pierdut mințile și, înfuriindu-L pe Dumnezeu, a fost mânjit cu un soi de lepră pe frunte, însemnată fiind tocmai acea parte a corpului unde sunt însemnați cei vrednici de Dumnezeu”⁴³.

În condițiile în care Sfântul Ciprian definește Biserica și episcopatul ca fiind voite de Dumnezeu, atunci rămâne fără nicio îndoială că lupta sa, împotriva celor care încercau să devină episcopi nu potrivit rânduiei consacrate, este de apreciat. Problema lui era una duhovnicească: anume că cei din afara Bisericii se situează împotriva a ceea ce Dumnezeu a rânduit. În această situație de dezbinare, concluzia este că „există un singur Dumnezeu și un singur Hristos, o singură Biserică a Lui și o singură credință, un singur popor, legat cu legătura armoniei, în unitatea tare a trupului. Unitatea nu poate fi sfâșiată, după cum niciun trup nu poate să viețuiască dezmembrat printr-o sfâșiere a alcătuirii lui, nici nu poate exista rupt în bucăți prin sfârtecarea măruntaielor împrăștiate în fărâme. Ce s-a depărtat de trunchi nu va mai putea să trăiască și să respire singur - pierde însuși principiul mântuirii”⁴⁴.

⁴⁰ SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Unitatea Bisericii Universale*, pp. 59-60.

⁴¹ „Oare i se pare că e cu Hristos celui care lucrează împotriva preoților lui Hristos, cel care se separă de cler și de obștea poporului Său? Acela poartă război contra Bisericii, luptă împotriva rânduiei lui Dumnezeu” - *IBIDEM*, p. 69.

⁴² A se vedea: *Scrisoarea III, 1, 2*, p. 29; *Scrisoarea LXIX, 8, 1*, p. 335; *Scrisoarea LXXIII, 8, 1*, p. 362; SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Unitatea Bisericii Universale*, p. 70.

⁴³ *IBIDEM*, p. 71.

⁴⁴ *IBIDEM*, p. 77. Textul latin este următorul: „Unus Deus est et Christus unus et una ecclesia eius et fides una et plebs una in solidam corporis unitatem concordiae glutino copulata. scindi unitas non potest nec corpus unum discidio conpaginis separari, diuulsis laceratione uisceribus in frusta discerpi. quicquid a matrice discesserit seorsum uiuere et

Numai în acest context general, în care cineva dorește să devină episcop fără acordul Bisericii, poate fi înțeleasă reacția radicală a Sfântului Ciprian, care va afirma: „Nu-L mai poate avea pe Dumnezeu de Tată cine nu are Biserica de mamă. Dacă a putut scăpa cineva în afara corabiei lui Noe, va scăpa și cine se va fi aflat în afara Bisericii”⁴⁵

La fel este și credința Sfântului Ciprian că, pentru cei care vor fi martirizați în afara Bisericii, nu se va da o cunună a muceniciei. Dimpotrivă, moartea lor va fi o răsplată a gestului lor de dezbinare: „Unora ca aceștia, chiar de vor fi uciși din pricina mărturisirii, această pată nici cu sânge nu li se spală - vina gravă și de neispășit a dezbinării nu poate fi curățită nici prin mucenicie. Nu poate fi mucenic cine nu se află în Biserică”⁴⁶ Pentru a fi considerat membru al Bisericii, care este Trupul lui Hristos, trebuie să fii în comuniune cu un preot, care este în comuniune cu un episcop, iar acesta din urmă trebuie să fie în comuniune cu alți episcopi din întreaga lume.⁴⁷ Deci totul este situat în jurul episcopului: „Trebuie să știi că episcopul este în Biserică și Biserica în episcop și, dacă cineva nu este cu episcopul, nu este în Biserică”⁴⁸

Viziunea Sfântului Ciprian despre episcopat rămâne una în limitele a ceea ce noi astăzi numim succesiunea apostolică.⁴⁹ Novațian, deși numit episcop de alți trei episcopi legitimi, atunci când a hotărât să lucreze împotriva lui Cornelius, episcopul ales al Romei, s-a așezat în afara Bisericii. În cuvintele Sfântului Ciprian, Novațian „nu poate păstra

spirare non poterit, substantiam salutis amittit” - THASCI CAECILI CYPRIANI, *De Catholicae Ecclesiae Unitate*, p. 231 (ediția lui Hartel).

⁴⁵ SFANTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Unitatea Bisericii Universale*, p. 54. Acesta este deja un text cunoscut și citat mereu în discuțiile polemice: „Habere non potest Deum patrem qui ecclesiam non habet matrem. si potuit euadare quisque extra arcam Noe fuit, et qui extra ecclesiam foris fuerit euadit” - THASCI CAECILI CYPRIANI, *De Catholicae Ecclesiae Unitate*, p. 214 (ediția lui Hartel).

⁴⁶ *IBIDEM*, p. 64; „Tales etiam si occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur: inexpiabilis et grauis culpa discordiae nec passione purgatur. esse martyr non potest qui in ecclesia non est” - THASCI CAECILI CYPRIANI, *De Catholicae Ecclesiae Unitate*, p. 222 (ediția lui Hartel).

⁴⁷ ST. CYPRIAN OF CARTHAGE, *On the Church. Select Treatises*, p. 9.

⁴⁸ *Scrisoarea LXVI*, 8, 3, p. 311; „Unde scire debes episcopum in ecclesia esse et ecclesiam in episcopo et si qui cum episcopo non sit in ecclesia non esse” - THASCI CAECILI CYPRIANI, *Epistula LXVI*, 8, p. 733 (ediția lui Hartel).

⁴⁹ După ce redă textul cunoscut de la Matei XVI, 18-19, Sfântul Ciprian face următoarea afirmație: „De aici decurge de-a lungul vremurilor și printr-un lung șir de succesiuni rânduirea necurmată a episcopilor și buna întocmire a Bisericii, astfel încât Biserica se sprijină pe episcopi și toată lucrarea Bisericii este cârmuită prin acești întâistătători” - *Scrisoarea XXXIII*, 1, 1, p. 133. A se vedea și studiul: METROPOLITAN JOHN ZIZIOULAS OF PERGAMON, *Apostolic Continuity of the Church and Apostolic Succession in the First Five Centuries*, în rev. Louvain Studies 21 (1996), pp. 153-168, în mod special pp. 156-157.

episcopatul, chiar de fusese mai înainte episcop, dacă se leapădă de corpul episcopilor săi și de unitatea Bisericii”.⁵⁰ Pentru că deja la Roma fusese ales episcop Cornelius, în consecință Novațian nu trebuia să recurgă la acest gest de a fi numit episcop deja unde exista cineva ales.⁵¹ Sfântul Părinte pune accentul pe succesiunea apostolică. Recunoașterea unui cleric nu poate veni prin acceptarea sa de către o parte mai mare sau mai mică a credincioșilor, atâta timp cât hirotonia sa nu este făcută în Biserică.

Perspectiva Sfântului Ciprian cu privire la ce înseamnă să fii sau nu în Biserică lui Hristos devine mult mai clară, atunci când se va implica în disputa acceptării botezului săvârșit în afara Bisericii definite de el, sau mai bine spus, săvârșit în *biserica omenească*,⁵² adunată în jurul lui Novațian, declarat schismatic și eretic de către Sinoadele din Roma și Cartagina.⁵³ Pentru că alegerea lui Corneliu ca episcop al Romei s-a făcut după rânduială, în logica Sfântului Ciprian, „Novațian nu este în Biserică și nici nu poate fi socotit episcop, el care, disprețuind învățătura Evangheliei și a Apostolilor, neurmând nimănui, s-a ivit de la sine. Căci în niciun chip nu poate avea sau conduce Biserică cel ce nu este rânduit în Biserică”.⁵⁴

În virtutea acestei realități, Sfântul Ciprian nu poate accepta botezul din afara Bisericii, tocmai pentru că doar Bisericii i-a fost îngăduit să-l săvârșească. Explicația lui se referă în mod direct la cei care au fost botezați în biserica lui Novațian, dar care doreau să reintre în comuniune cu Biserică. Dacă Ștefan al Romei considera că pot fi primiți doar prin punerea mâinilor, în schimb Sfântul Ciprian accepta această practică doar în cazul celor care, botezați în Biserică, au intrat în comunitatea lui Novațian, dar acum doreau să revină în comuniune cu Biserică din care plecaseră. În cazul lor, ierarhul cartaginez accepta reprimirea prin punerea mâinilor, în semn de pocăință.⁵⁵

În gândirea Sfântului Ciprian, Botezul nu poate exista în afara Bisericii. Pentru că Novațian nu mai face parte din Biserică, cei care au fost

⁵⁰ *Scrisoarea LV, 24, 4*, p. 214.

⁵¹ Aici există posibilitatea să interpretăm cuvintele Sfântului Ciprian în acord cu anumite canoane. A se vedea Canoanele Apostolice 33, 34, 35, 37 în ARHID. PROF. DR. IOAN FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și Comentarii*, ediția a III-a, Sibiu 2005, pp. 27-31.

⁵² *Scrisoarea LV, 24, 2*, p. 214.

⁵³ De la Sinodul local din Cartagina din 256 avem un singur canon, care a analizat problema botezului în afara Bisericii. A se vedea acest canon în ARHID. PROF. DR. IOAN FLOCA, *Op. cit.*, pp. 199-201.

⁵⁴ *Scrisoarea LXLX, 3, 2*, p. 331.

⁵⁵ „Toți cei care se întorc de la erezie la Biserică să se boteze cu unul și legiuitul Botez al Bisericii, lăsându-i deoparte pe cei ce apucaseră a se boteza mai înainte în Biserică și trecuseră astfel laeretici. Prin urmare, trebuie ca aceștia, când se întorc, după ce se vor fi pocăit, să fie primiți numai prin punerea mâinii și să fie puși iarăși de către păstor în staulul de unde se depărtaseră” - *Scrisoarea LXXIV, 12*, p. 388.

botezați în acea comunitate, au fost doar spălați cu o apă oarecare. De fapt, Sfântul Ciprian nu vorbește de rebotezare, care ar contrazice unitatea botezului.⁵⁶ „Noi nu spunem ca aceia care vin de acolo să nu fie rebotezați, ci să fie botezați. Căci ei nu primesc ceva acolo unde nu este nimic, ci vin la noi, ca să primească aici, unde există și harul, și tot adevărul, fiindcă harul și adevărul unul sunt”.⁵⁷ Într-o altă scrisoare, va susține în continuare această poziție, afirmând: „Am întărit din nou, prin hotărârea noastră, același lucru, hotărând că există un singur botez, care a fost statornicit în Biserica Universală și, pentru aceasta, nu sunt rebotezați, ci botezați de noi cei care, venind dintr-o apă străină și lumească, trebuie spălați și sfințiți cu adevărul apei mântuitoare”.⁵⁸

Pentru el există o legătură între botez și primirea Duhului Sfânt sau a harului mântuitor. A accepta botezul în afara Bisericii înseamnă a accepta că Duhul Sfânt lucrează pentru iertarea păcatelor prin acel botez: „Fie că este Duhul acolo unde spun ei că este Botez, fie că nu este Botez acolo unde nu este Duhul, fiindcă nu poate fi Botez fără de Duhul”.⁵⁹ Atunci, întrebarea Sfântului Ciprian, adresată lui Ștefan, era evidentă: anume de ce sunt reprimiți prin punerea mâinilor care atrăgea lucrarea Duhului Sfânt, de vreme ce L-au primit la botez. Ori, dacă au primit botezul adevărat, atunci au și Duh Sfânt și nu mai are sens o revenire în Biserică: „Și nimeni să nu socotească cum că ereticii, pentru că le este cerut Botezul, fiind tulburați cu pricina unui al doilea botez, sunt împiedicați să vină la Biserică. Ba, dimpotrivă, sunt chiar mai mult îmboldiți în nevoia de a veni, tocmai de această mărturie a adevărului, ce li s-a vădit lor. Dar, de vor fi văzut că acest lucru, prin judecata și hotărârea noastră, se cercetează și se rânduiește astfel, încât este socotit drept și legiuit Botezul, prin care s-au botezat acolo la ei, vor socoti că ei au pe drept și legiuit chiar Biserica și celelalte daruri ale Bisericii și că nu vor avea motiv de a veni la noi, de vreme ce, având Botezul, par a le avea și pe celelalte”.⁶⁰

Mai mult decât atât, Sfântul Ciprian vorbește despre legătura cu credința cea adevărată. Pentru el, cei care nu sunt în Biserică, ci au dorit separarea de aceasta, au dobândit o altă credință.⁶¹ Aici el revine la poziția

⁵⁶ „Există un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, Care este peste toate și prin toate și întru toți” - *Efeseni* IV, 5-6.

⁵⁷ *Scrisoarea LXXI, 1, 3*, pp. 349-350.

⁵⁸ *Scrisoarea LXXIII, 1, 2*, p. 357.

⁵⁹ *Scrisoarea LXXIV, 5, 4*, p. 382,

⁶⁰ *Scrisoarea LXXIII, 24, 1-2*, p. 375.

⁶¹ „Principiul Sfântului Ciprian era acesta: botezul e valabil dacă el s-a făcut sau se face în numele adevăratului Dumnezeu și al adevăratului Hristos. Ereticii, deși folosesc aceeași formulă ca ortodocșii, totuși, ei botează de fapt în numele altui Dumnezeu și altui Hristos, pentru că ei sub aceste nume înțeleg alt Dumnezeu și alt Hristos decât ortodocșii” - PR.

din cazul *lapsilor*, aceea că botezul din afara Bisericii nu este de folos celui care îl primește, chiar de va mărturisi pe Hristos cu moarte mucenicească, „fiindcă nu există mântuire în afara Bisericii”.⁶² De reținut că Sfântul Ciprian nu dorește să facă o distincție între taina Botezului și taina Mirungerii, chiar dacă le menționează și separat.

Această dispută dintre Ștefan și Sfântul Ciprian va influența poziția de mai târziu a Bisericii Ortodoxe, care va accepta să primească pe cei botezați în Biserica Catolică și prin Mirungere.⁶³

IV. Poziția Sfântului Ciprian față de erezie, schismă și limitele Bisericii. Exemplificări și critici

În teologia modernă există o diferență clară între erezie și schismă.⁶⁴ Deși Sfântul Ciprian folosește acești termeni când împreună, când separați, totuși nu există o diferență clară între erezie și schismă în gândirea sa. Deși folosește cu precădere termenul de erezie, în aceleași condiții și pentru aceleași situații, nu ezită să folosească și termenul de schismă. Dacă pentru gândirea modernă, erezia se referă la doctrină, în schimb schisma are în vedere doar o acțiune diferită de practică sau de disciplină, care poate fi rezolvată în timp, ceea ce ar aduce comuniunea cu Biserica din care adepții s-a despărțit. Însă pentru Sfântul Ciprian, schisma implică și o diferență doctrinară. Unitatea Bisericii este definită de doctrină și de practică împreună. Altfel spus, pentru ierarhul cartaginez nu poate exista erezie fără schismă, dar nici schismă fără erezie. De exemplu, în cazul lui Felicissimus, care încuraja reprimirea *lapsilor* fără o perioadă de pocăință, Sfântul Ciprian îi va numi adunarea ca fiind una eretică, deși probabil doctrina era una cu a Bisericii. Însă acțiunea și opoziția față de episcop îl situa în afara Bisericii: „Cel care nu a fost sădit în învățăturile și poruncile lui Dumnezeu-Tatăl,

PROF. DR. IOAN G. COMAN, *Patrologie*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1985, p. 97.

⁶² *Scrisoarea LXXIII*, 21, 2, p. 373; „quod si haeretico nec baptismata publicae confessionis et sanguinis proficer ad salutem potest, quia salus extra ecclesiam non est” - THASCI CAECILI CYPRIANI, *Epistula LXXIII*, 21, p. 795 (ediția lui Hartel).

⁶³ A se vedea: *Scrisoarea LXX*, 2, 2, p. 346 și *Scrisoarea LXXIII*, 9, 2, p. 363: „Și acum se săvârșește la noi acest lucru, așa că cei ce se botează în Biserica se înfățișează întâistăătorilor Bisericii și, prin rugăciunea noastră și punerea deasupra a mâinii, primesc Duhul Sfânt și se împlinesc cu pecetea Domnului”.

⁶⁴ Erezia înseamnă învățătură falsă care se vrea a fi adevărată, iar schisma înseamnă ruptură sau despărțire. A se vedea G.W.H. LAMPE ed., *A Patristic Greek Lexicon*, Publisher The Clarendon Press, Oxford 1961, p. 51 și p. 1360. Despre erezie, teologul și filosoful grec Christos Yannaras va spune că „înseamnă alegerea, selectarea și preferința doar a unei părți a adevărului, în dauna adevărului întreg, a adevărului plinar. Erezia este opusul plinarului, al integrității. Ereticii absolutizează un aspect anume al certitudinii trăite de Biserică, și în felul acesta relativizează inevitabil toate celelalte aspecte” - *Abecedar al credinței*, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, Editura Bizantină, București 2007, pp. 25-26.

numai acela se va putea depărta de Biserică, numai acela, după ce și-a părăsit episcopii, va putea rămâne în nebunie cu ereticii și schismaticii”⁶⁵.

În concepția noastră, chiar biserica adunată în jurul lui Novațian ar fi numită astăzi schismatică, în esență păstrând doctrina Bisericii. Dar Sfântul Ciprian îl va numi deopotrivă și schismatic și eretic. Ceea ce va încerca să demonstreze va fi faptul că nu poate exista decât o singură Biserică, cu un singur episcop, astfel că grupurile care se desprind nu mai posedă o identitate creștină.⁶⁶

Atunci când vorbim despre limitele Bisericii la Sfântul Ciprian, trebuie să ținem cont despre situațiile pe care el le-a criticat. Dacă exemplificăm cu Novațian, prin gestul său de a căuta să fie numit episcop unde deja exista un altul, Sfântul Ciprian îl va critica, declarându-l în afara Bisericii. Unde nu este Biserică, nu este nici lucrarea Duhului Sfânt. Nu poate accepta că există șansă de mântuire pentru cei care s-au despărțit de Biserică.

În contextul dialogului ecumenic dezvoltat în secolul al XX-lea⁶⁷ s-au pus în discuție practica Bisericii, dar și pozițiile anumitor Sfinți Părinți ai Bisericii, cu privire la limitele Bisericii. În această discuție, teologia Sfântului Ciprian va fi una de actualitate. Părintele *Georges Florovsky*,⁶⁸ inițiatorul unei mișcări neo-patristice care îndemna la întoarcerea teologiei ortodoxe la surse și la Sfinții Părinți (*înapoi la izvoare, înapoi la Sfinții Părinți*)⁶⁹ va încerca să critice poziția Sfântului Ciprian, care susținea că limitele Bisericii canonice (și administrative) coincid cu limitele harismatice. Concret, pentru Sfântul Ciprian, în afara Bisericii văzute nu poate exista lucrarea Duhului Sfânt. Nici măcar botezul săvârșit în afara Bisericii, în concepția Sfântului Ciprian, nu poate fi acceptat ca botez adevărat. Care însă este esența criticii lui Florovsky la adresa Sfântului Ciprian? Fără a exemplifica în mod concret, teologul rus a afirmat că aceste concluzii ale ierarhului cartaginez nu au fost acceptate ca atare de conștiința Bisericii, ci, dimpotrivă, practica a confirmat oarecum indirect că există

⁶⁵ *Scrisoarea LII, 4, 2*, p. 190.

⁶⁶ GEOFFREY D. DUNN, *Heresy and Schism According to Cyprian of Carthage*, p. 558.

⁶⁷ PREP. UNIV. DRD. ADRIAN BOLDIȘOR, *Importanța dialogului inter-religios pentru lumea contemporană*, în rev. *Mitropolia Olteniei* 61: 1-4 (2009), pp. 183-203.

⁶⁸ Pentru detalii biografice, a se vedea lucrarea: ANDREW LOUTH, *Modern Orthodox Thinkers: From the Philokalia to the present*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 2015, pp. 78-79.

⁶⁹ A se vedea: MARIO-DORIN MIHAI, *The Neo-Patristic Synthesis as Developed by Georges Florovsky: Critical Assessment in Dialogue with Contemporary Commentators of His Work*, Unpublished MA Thesis, Faculty of Theology and Religious Studies, KU Leuven 2016, pp. 8-11 și PAUL L. GAVRILYUK, *George Florovsky și renașterea religioasă rusă*, traducere din limba engleză de Adela Lungu, Editura Doxologia, Iași, pp. 429-430.

lucrarea Sfântului Duh chiar și în grupările schismatice și eretice. Sfântul Ciprian a avut dreptate când a afirmat că Tainele aparțin Bisericii și sunt săvârșite doar în Biserică, însă a definit Biserica mult prea exclusivistă.

Oare, se întreba Florovsky, nu am putea să avem o altă concluzie, anume că acolo unde Tainele sunt săvârșite, acolo se află și Biserica? Astfel, lumea din afara Bisericii, lumea naturală sau lumea fără har (dacă am putea susține o teologie a lumii naturale în afara harului) nu ar începe imediat dincolo de aceste limite canonice, care oarecum restrâng lucrarea Bisericii ca Trup tainic al lui Hristos. Ori Taina nu poate fi restrânsă de limita canonică. Cu atât mai puțin dacă ajungem să considerăm întreaga lume ca o Biserică. În felul acesta, Tainele ar putea fi recunoscute, dacă le-am considera ca fiind ale Bisericii, care dacă nu ar fi salvatoare, cum va explica *Fericitul Augustin* în secolul al IV-lea, măcar ar fi săvârșite în Duhul Sfânt. O antinomie evidentă, dar totuși reală. A accepta validitatea Tainelor chiar în grupările schismatice ar însemna o legătură cu Biserica. Biserica din Apus va accepta teza Fericitului Augustin, care l-a reevaluat pe Sfântul Ciprian în disputa cu donatiștii.⁷⁰ În concret, Fericitul Augustin va face distincția între validitatea Tainelor, care există și în bisericile schismatice, și eficacitatea lor, care nu este desăvârșită tocmai din cauza schismei.⁷¹ Ori tocmai această recunoaștere validă, dar neeficace ar fi premisa unei posibile reveniri în Biserică, cea care are capacitatea de a săvârși Tainele în mod plenar.

O altă idee de reținut rămâne și viziunea augustiniană despre unitatea Bisericii, care ar fi susținută de două legături, anume unitatea în Duhul Sfânt și în pace. Ori în grupările schismatice, tocmai această pace a fost ruptă, dar care pace ar putea să fie restabilită. Florovsky a încercat să recupereze perspectiva Fericitului Augustin, care nu a fost cunoscută în partea răsăriteană, însă fără a-l nega pe Sfântul Ciprian.

Nu putem observa o delimitare clară în teologia lui Florovsky dacă are în vedere doar grupurile schismatice sau se referă și la grupurile eretice.

⁷⁰ CARLOS GARCIA MACGAW, *Tradition et transmission. Augustin, Cyprien et la question du bapteme dans le contexte du schisme donatiste*, în rev. *Dialogues d'histoire ancienne* 40:1 (2014), pp. 109-123. O analiză despre interpretarea Sfântului Ciprian la Fericitul Augustin este și studiul lui VITTORINO GROSSI, *Episcopus in Ecclesia: The Importance of an Ecclesiological Principle in Cyprian of Carthage*, în rev. *The Jurist* 66 (2006), pp. 24-27.

⁷¹ Referitor la această nuanță augustiniană, Florovsky va afirma: „It is untrue to say that in schismatic rites nothing generally is accomplished, for, if they must be considered only empty acts and words, deprived of grace, by the same token they are not only empty but also converted into a profanation, a sinister counterfeit. If the rites of schismatics are not sacraments, they are a blasphemous caricature” - GEORGES FLOROVSKY, *Ecumenism I: A Doctrinal Approach*, volume 13 in the *Collected Works*, Buchervertriebsanstalt, Vaduz 1989, p. 42.

Deși face referire la secte, totuși acest termen poate fi valabil pentru ambele grupări. În același timp, perspectiva sa a fost influențată și de contextul mișcării ecumenice, în care a avut un rol aparte ca teolog ortodox. Dar a susținut și faptul că o limită există între Biserică și ceilalți, evidentă prin realitatea că nu există o unitate, ceea ce poate fi înțeleasă și ca o problemă a creștinilor. El refuză să accepte teoria ramurilor, care ar susține că fiecare biserică ar deține câte o parte din adevăr. Însă nici nu e de acord cu limitarea lucrării Duhului Sfânt doar în interiorul Bisericii, definită prin limitele canonice.

Această concluzie radicală a Sfântului Ciprian a fost criticată și de alți teologi ortodocși ai timpurilor noastre. Există clar o confuzie în practică, clasificată ca incoerență, atunci când vorbim despre cum anume poate fi primit cineva care nu a fost botezat în Biserica Ortodoxă.⁷² Sunt voci care consideră că acest concept *extra ecclesiam nulla salus* nu are un suport scripturistic, fiind foarte greu de acceptat din punct de vedere teologic și practic.⁷³ Spre exemplu, teologul *Paul Ladouceur* consideră că Biserica Ortodoxă posedă deplinătatea adevărului lui Hristos, însă critică poziția unei teologii care limitează lucrarea lui Hristos și a Duhului Sfânt în afara Bisericii. În aceste condiții, teologia ortodoxă despre bunătatea lui Dumnezeu, despre crearea omului după chipul lui Dumnezeu și chiar învățătura despre Întruparea Fiului lui Dumnezeu pentru întreaga lume ar deveni neînțelese. Dacă doar persoanele care aparțin Bisericii Ortodoxe ar avea șansă la mântuire, atunci am intra în zona unei predestinări pentru cei care nu primesc darul de a se naște într-o tradiție ortodoxă. Concluzia acestui teolog este că a recunoaște că Dumnezeu lucrează dincolo de limitele vizibile și canonice ale Bisericii (Ortodoxe) ar constitui și o justificare teologică și chiar un imperativ pentru participarea și mărturia Bisericii Ortodoxe în dialogul ecumenic.⁷⁴

În teologia românească, vocea Părintelui Profesor *Dumitru Stăniloae* rămâne una cu autoritate, afirmând că „existența Bisericilor nu înseamnă că Dumnezeu Și-a restrâns lucrarea numai în cadrul lor. Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat asumând o natură umană care nu era încă în Biserică”.⁷⁵ Fără a

⁷² A se vedea analiza teologului grec EMMANUEL CLAPSIS, *Orthodoxy in Conversation: Orthodox Ecumenical Engagements*, World Council of Churches Publications, Geneva 2000, pp. 114-126, în special p. 116.

⁷³ Această remarcă aparține teologului Ioannis Karmiris.

⁷⁴ Studiile în care se regăsește poziția acestui teolog sunt disponibile online la următoarele adrese web: PAUL LADOUCEUR, *On Ecumenoclasm: What is Church?*, <https://publicorthodoxy.org/2016/06/05/on-ecumenoclasm-what-is-church/> (08.12.2016) și *On Ecumenoclasm: Who can be saved?*, <https://publicorthodoxy.org/2016/05/20/on-ecumenoclasm-who-can-be-saved/> (08.12.2016).

⁷⁵ PR. PROF. DUMITRU STĂNILOAE, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în rev. Ortodoxia 4 (1967), p. 527.

aminti de poziția Sfântului Ciprian, Părintele Profesor Dumitru Stăniloae va încerca să concilieze deplinătatea Bisericii Ortodoxe cu existența altor biserici sau confesiuni creștine, afirmând că „spiritul învățaturii și tradiției ortodoxe ne impune să socotim că confesiunile neortodoxe sunt despărțăminte, care s-au format într-o anumită legătură cu Biserica deplină și există într-o anumită legătură cu ea, dar nu se împărtășesc de lumina și de puterea deplină a soarelui Hristos. Într-un fel deci Biserica cuprinde toate confesiunile despărțite de ea, întrucât ele nu s-au putut despărți deplin de Tradiția prezentă în ea. De altfel, Biserica în sensul deplin al cuvântului este numai cea Ortodoxă”.⁷⁶ În gândirea sa, putem accepta existența unei anumite biserici și în afară de creștinism, probabil pornind de la adevărul Întrupării, evident o realitate ontologică însă tainică.⁷⁷

Având în minte acestea, mai întâi aș considera că lectura atentă a textelor scrise de Sfântului Ciprian ar aduce un plus de sensibilitate și responsabilitate atunci când ne gândim la lucrarea lui Dumnezeu în și prin Biserica Sa. Analogiile vechi-testamentare, deși oarecum exclusiviste (mă gândesc la exemplificarea Bisericii care ar putea fi numită arca lui Noe a Noului Testament), redau un fior de responsabilitate pentru cei care sunt lucrători sau iconomi ai tainelor lui Dumnezeu. Desigur, Biserica poate fi asemănată cu arca mântuirii, însă diferența este dată de ușile care încă sunt larg deschise. Ceea ce înseamnă și capacitatea de a primi înăuntrul ei pe cei care își doresc, dar, în același timp, și puterea de a lucra dinăuntru înspre afară. Clar este că limitele acestea (canonice) sunt bune, însă nu sunt apreciate de teologi ca definatorii, atunci când vorbim despre lucrarea lui Dumnezeu în lumea Sa.⁷⁸

Citarea fragmentară din opera Sfântului Ciprian nu trebuie făcută fără o lectură și fără a cunoaște problemele Bisericii contextului său istoric.

⁷⁶ IDEM, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumul 2, ediția a IV-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2010, p. 275.

⁷⁷ „O anumită biserică subzistă și azi în afară de creștinism, întrucât există încă anumite legături ontologice ale forțelor umane între ele și cu Logosul dumnezeiesc” - *IBIDEM*, p. 276. Conștient de pozițiile teologilor ortodocși, care oarecum acceptă lucrarea harului în lumea neortodoxă, Pr. Adrian Boldișor face o remarcă interesantă, atunci când spune că „afirmația Sfântului Ciprian era în legătură cu cei care păraseau de bunăvoie Biserica adevărată, deveninderetici, și mai puțin cu referire la păgâni și la evrei, majoritari în Imperiul roman” - ADRIAN BOLDIȘOR, *Importanța și actualitatea dialogului interreligios pentru lumea contemporană: istorie, perspective, soluții*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova 2015, p. 168.

⁷⁸ Pentru o perspectivă mai largă, se pot citi lucrările: ADRIAN LEMENI, *Sensul eshatologic al creației*, ediția a II-a revizuită, Editura ASAB, București 2007, în special pp. 147-174; DIAC. ADRIAN SORIN MIHALACHE, *Lumina Celui Nevăzut. O privire teologică în raționalitatea Creației și teoriile științifice recente despre Univers*, vol. 1-2, Editurile Basilica, București 2016, în mod special pp. 321-416, din primul volum, și pp. 538-558, din cel de-al doilea volum.

Mă gândesc aici la cei care au citat indirect din Sfântul Ciprian și cel mai probabil doar acest devenit slogan *extra ecclesiam nulla salus*.

Sfântul Ciprian aparține unei moșteniri comune a creștinătății și totuși este mult mai cunoscut și interpretat în tradiția Bisericii Catolice. Privind receptarea mai largă în tradiția apuseană, există mai multe exemple.⁷⁹

Sfântul Ciprian are limitele lui în gândire, care nu trebuie negate ci, dimpotrivă, susținute, atât timp cât nu neglijăm întreaga tradiție teologică ortodoxă. Nu avea cum să definească Biserica decât în limitele despre care am vorbit deja, având în vedere situația la care a făcut referire, dar și în lipsa unor definiții clare și acceptate în întreaga Biserică. Ori știm că primul sinod ecumenic va avea loc aproape un secol mai târziu, la Niceea, în anul 325. Excepția a făcut-o episcopul Ștefan al Romei, deși inconsistent în afirmațiile sale. Sfântul Ciprian însă a avut dreptate să acuze comportamentul, spre exemplu, al lui Novațian, care prin atitudinea sa, a atins mărturia unitară a Bisericii creștine în acel moment. Sau, dacă luăm ca adevărate afirmațiile Sfântului Ciprian despre diaconul Felicissimus, nu putea să accepte că opoziția lui poate fi bine primită înaintea lui Dumnezeu. În această situație, trebuie să fim de acord că Felicissimus s-a situat în afara Bisericii.

O altă observație ar avea în vedere teologia botezului,⁸⁰ în încercarea de a defini anumite puncte obiective, care se cer, pentru ca să fie acceptat.⁸¹ Dacă este să descriem practica Bisericii Ortodoxe atunci când are în vedere primirea celor botezați în afara sa, nu avem din nefericire o singură voce și același mod de acțiune în întreaga Ortodoxie.⁸² Dovadă că Biserica nu a

⁷⁹ PATRICK GRANFIELD, *Episcopal Elections in Cyprian: Clerical and Lay Participation*, în *Theological Studies* 37:1 (1976), p. 41. Primul dintre ele este cel al Fericitului Augustin. Al doilea exemplu poate fi urmărit în documentul numit Constituția Dogmatică a Bisericii *Lumen Gentium*, de la Sinodul II Vatican, unde există mai multe referințe din Sfântul Ciprian.

⁸⁰ Despre Taina Botezului se pot vedea următoarele studii și lucrări: *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2000, pp. 267-271; VLASSIOS PHIDAS, *Baptism and Ecclesiology*, în *The Ecumenical Review* 54:1 (2002), pp. 39-47; JOHN H. ERICKSON, *The Church in modern Orthodox thought: towards a baptismal ecclesiology*, în *International Journal for the Study of Christian Church* 11:2-3 (2011), pp. 137-151; ION BRIA, *Widening the Ecclesiological Basis of the Ecumenical Fellowship*, în *The Ecumenical Review* 56:2 (2004), p. 209; NICOLAE MOȘOIU, *Towards a deeper understanding of the Ordo of the Holy Mysterion of Baptism*, în IOAN TULCAN *et. Al.*, *Tradition and Dogma: What kind of Dogmatic Theology do we propose for nowadays?*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad 2009, pp. 153-202.

⁸¹ Mă gândesc aici la documentul *Baptism, Eucharist and Ministry*, Faith and Order Paper, no. 111, World Council of Churches Publications, Geneva 1982.

⁸² A se vedea studiul impresionant al lui ALKIVIADIS C. CALIVAS, *Receiving Converts into the Orthodox Church: Lessons from the Canonical and Liturgical Tradition*, în *The Greek Orthodox Theological Review* 54:1-4 (2009), pp. 1-76.

înțeles lucrurile exact ca Sfântul Ciprian stă practica oarecum imprecisă de astăzi, cu poziții diferite și diverse. Clar este că în cazul celor din vremea Sfântului Ciprian, care primeau botezul din afara Bisericii, putem accepta că ritualul era același, însă schisma sau erezia atinge adevărul și din acest motiv episcopul cartaginez nu l-a acceptat. În schimb, noi astăzi am ajuns să fim diferiți și în ritual.⁸³ În mod cert, problema botezului în afara Bisericii rămâne o temă ce necesită atenție și discuții de la caz la caz, pentru fiecare biserică în parte. Aici mă gândesc la diferența pe care Biserica Ortodoxă o face între tradiția catolică și cea protestantă, ca să nu mai vorbim despre cea neo-protestantă.⁸⁴ Sfântul Ciprian a răspuns pentru situații concrete, ori și Biserica Ortodoxă de astăzi trebuie să facă același lucru.

În continuare, cu teologia botezului trebuie menționat și un aspect practic. Există referințe clare că ierarhul cartaginez accepta botezul prin stropire. Deși conștient de sensul termenului a boteza, care trebuie tradus prin a afunda, deci diferit de a stropi, Sfântul Ciprian va spune că „în tainele mântuitoare, dacă ne apasă nevoia și dacă Dumnezeu ne dăruiește milostivirea Sa, sfintele căi, chiar scurtate, oferă totul credincioșilor. Și nu trebuie să supere pe nimeni faptul că bolnavii sunt doar stropiți sau udați, când dobândesc harul Domnului. [...] Se vedește de aici că însăși stropirea cu apă capătă puterea îmbăierii mântuitoare”.⁸⁵

De asemenea, o nouă observație are în vedere în mod direct problematica limitelor Bisericii. Fără îndoială că există un adevăr în cuvintele Sfântului Ciprian că limitele canonice se suprapun cu limitele harismatice. Altfel spus, rămâne în credința noastră că lucrarea Duhului este una reală în limitele canonice ale Bisericii. Deci până la un punct se suprapun. Totuși, dacă limitele canonice pot fi identificate în mod real, nu același lucru putem afirma și despre limitele harismatice. Mai mult decât atât, însuși conceptul acesta de limită harismatică este unul foarte vag. Oare limita sacramentală înseamnă același lucru cu limita harismatică sau putem

⁸³ A se vedea *Slujba Sfântului Botez și rânduieli legate de nașterea omului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2014.

⁸⁴ Pentru practica actuală a Bisericii Ortodoxe Române, a se vedea lucrarea *Primirea la Ortodoxie a celor de alte credințe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2014.

⁸⁵ *Scrisoarea LXIX, 12, 2-3*, pp. 339-340. Am verificat și textul latinesc pentru a observa dacă există greșeală de traducere pentru termenul a boteza și a stropi: „In sacramentis salutaribus necessitate cogente et Deo indulgentiam suam largiente totum credentibus conferunt divina compendia. Nec quemquam mouere debet quod aspargi uel perfundi uidentur aegri cum gratiam dominicam consequuntur [...] unde apparet aspersionem quoque aquae instar salutaris lauacri optinere” Thasci Caecili Cypriani, *Epistula LXVIII, 12*, pp. 761-762 (ediția lui Hartel).

face o distincție între ele?⁸⁶ Putem vorbi despre harul împărtășit prin Sfintele Taine care aparțin prin excelență Bisericii, dar oare nu putem accepta că harul lui Dumnezeu poate lucra independent de Taine? Prin aceasta am putea ieși din acest exclusivism al harului, dar și dintr-o opoziție față de purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de întreaga Sa creație? Prin aceasta, am putea să transfigurăm dictonul *extra ecclesiam nulla salus* în *extra Christum nulla salus*, fără să aducem atingere cu nimic lucrării reale și depline a Bisericii Ortodoxe, în care ne împărtășim de lumina deplină a soarelui care este Hristos?

În privința afirmațiilor Sfântului Ciprian că în afara Bisericii mărturisirea lui Hristos nu ajută cu nimic, acestea rămân în contextul său, și chiar în aceste condiții, nu deplin asumate. Ori dacă pot fi adevărate pentru situația celor cu care era în dispută, nicidecum nu cred că le putem accepta astăzi, fără să le nuanțăm. Pe cei pe care îi considera în afara Bisericii, ca urmare a faptelor lor, aceștia nu puteau fi numiți mucenici, dacă erau uciși din cauza mărturisirii. Dacă se adresa celor care au ieșit voit din comuniunea cu Biserica, neacceptându-le nici chiar martiriul, nu cred că putem oferi același răspuns pentru situația de azi. Desigur, rămân la convingerea că Biserica (Ortodoxă) a primit darul de a da sfinți, chiar contemporani.

V. Concluzii

Prima concluzie are legătură cu personalitatea și capacitatea teologică a Sfântului Ciprian. Fără îndoială, rămâne un scriitor al Bisericii pe care trebuie să-l luăm în seamă în dezbaterile actuale. Atenția însă rămâne pe interpretarea și aplicarea soluțiilor sale.

Sfântul Ciprian nu a scris fără a fi provocat de anumite probleme. Fiecare rând al său are un adresant. Ori e clar că nu putem lua răspunsurile lui și să le considerăm ca răspunsuri la problemele noastre. Cert este că trebuie să avem în atenția noastră scrierile sale.

În privința teologiei despre Biserică, s-a remarcat tendința sa exclusivistă față de cei care, dintr-o cauză sau alta, s-au rupt de comuniunea și unitatea Bisericii. Perspectiva sa despre comuniunea sinodală rămâne una de actualitate și de viitor. Cei doi termeni cheie în gândirea sa, comuniunea și unitatea, trebuie să fie la fel de valoroși și pentru Biserica Ortodoxă de azi. Afirmația sa că nu există mântuire în afara Bisericii trebuie primită ținând cont de cei cărora li s-a adresat. Rămâne o taină de nepătruns în ce mod anume lucrează Duhul Sfânt și dincolo de limitele canonice.

⁸⁶ A se vedea SERGIUS BULGAKOV, *The Orthodox Church*, The Centenary Press, London 1935, pp. 130-136.

Abstract: About the Limits of the Church, Heresy and Schism in the Theological Thinking of Saint Cyprian of Carthage

The ecumenical dialogue involves many ideas and attitudes. Within these theological discussions, Saint Cyprian of Carthage occupies his place. Most important, his vision about the Church has marked the entire Christianity. Because of this reason and for many others, this study attempts to explore his theological ideas regarding the limits of the Church, the validity of the Baptism outside the Church defined by her canonical limits. In order to accomplish this, we will have three important sections, as follows: 1. a short biographical life; 2. the ecclesiological ideas of St Cyprian expressed in two important disputes of his time, namely the problem of the fallen and the Baptism professed outside the Church; 3. the limits of the Church in the thought of St Cyprian and the theological critics which we can share about this subject. Of course, our study will have some important conclusions.

Bibliografie selectivă

Acta Sanctorum Septembris, Tomus IV, Culture et Civilisation, Bruxelles 1970.

Actele Martirice, studiu introductiv, trad. și note de Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu, PSB 11, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 1982.

Alfoldy, Géza, *The Crisis of the Third Century as Seen by Contemporaries*, în rev. Greek, Roman and Byzantine Studies 15:1 (1974), pp. 89-111.

Baptism, Eucharist and Ministry, Faith and Order Paper, no. 111, World Council of Churches Publications, Geneva 1982.

Bévenot, Maurice, *Primatus Petro datur: St. Cyprian on the Papacy*, în rev. The Journal of Theological Studies 5 (1954), pp. 19-35;

Bévenot, Maurice, *The Sacrament of Penance and St. Cyprian's De Lapsis*, în rev. Theological Studies 16 (1955), pp. 175-213.

Bobertz, Charles A., *For the Vineyard of the Lord of Hosts Was the House of Israel: Cyprian of Carthage and the Jews*, în rev. The Jewish Quarterly Review 82:1-2 (1991), pp. 1-15.

Boldișor, Adrian, *Importanța și actualitatea dialogului interreligios pentru lumea contemporană: istorie, perspective, soluții*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova 2015.

Boldișor, Prep. Univ. Drd. Adrian, *Importanța dialogului interreligios pentru lumea contemporană*, în rev. Mitropolia Olteniei 61: 1-4 (2009), pp. 183-203.

Bria, Ion, *Widening the Ecclesiological Basis of the Ecumenical Fellowship*, în rev. The Ecumenical Review 56:2 (2004).

Bulgakov, Sergius, *The Orthodox Church*, The Centenary Press, London, 1935.

Calendarul Tuturor Sfinților 2016, realizat cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Episcop Siluan, al Episcopiei Ortodoxe Române a Italiei, Roma 2016.

Calivas, Alkiviadis C., *Receiving Converts into the Orthodox Church: Lessons from the Canonical and Liturgical Tradition*, în rev. The Greek Orthodox Theological Review 54:1-4 (2009), pp. 1-76.

Sfântul Ciprian, al Cartaginei, *Despre Unitatea Bisericii Universale. Despre condiția muritoare a omului*, studiu introductiv de Prof. Nicolae Chițescu, trad. din limba latină de Pr. Prof. Alexandru I. Stan și Adina Roșu, note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2013.

Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, trad. din limba latină de prof. Ion Diaconescu și Prof. dr. Ovidiu Pop, Editura Sophia, București 2011.

Clapsis, Emmanuel, *Orthodoxy in Conversation: Orthodox Ecumenical Engagements*, World Council of Churches Publications, Geneva, 2000.

Coman, Pr. Prof. Dr. Ioan G., *Patrologie*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1985.

Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Chipul Sfântului Ciprian în panegiricile Sf. Grigorie de Nazianz și Prudențiu*, în rev. Studii Teologice 13:3-4 (1961), p. 135.

Coman, Pr. Prof. Ioan Gh., *Personalitatea Sfântului Ciprian*, în rev. Studii Teologice 5-6 (1956), pp. 267-296.

St. Cyprian, of Carthage, *On the Church. Select Treatises*, translation with introduction and commentary by Allen Brent, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 2006.

Thasci Caecili Cypriani, *Opera Omnia*, vol. III, pars I., Recensuit et Commentario Critico Instruxit, Guilelmus Hartel, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vindobonae, MDCCCLXVIII (1868).

De Unitate Ecclesiae, PL, J.P. Migne, vol. 4, pp. 512 (col. dr)-516 (col. dr.).

Deleani, Simone, <<Gentiles uiae>> (Cyprien, Lettre 55,17,2). Contribution à l'étude du style de saint Cyprien, în rev. Revue d'Etudes Augustiniennes et Patristiques 23:3 (1977), pp. 221-244.

Den Eynde, D. Van, *La double édition du <<De Unitate>> de S. Cyprien*, în *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 29:1 (1933), pp. 5-24;

Dunn, Geoffrey D., *Heresy and Schism According to Cyprian of Carthage*, în rev. Journal of Theological Studies 55 (2004), pp. 551-574.

Dunn, Geoffrey D., *The White Crown of Works: Cyprian's Early Pastoral Ministry of Almsgiving in Carthage*, în rev. Church History 73:4 (2004), p. 725.

Dunn, Geoffrey D., *Validity of Baptism and Ordination in the African Response to the 'Rebaptism' Crisis: Cyprian of Carthage's Synod of Spring 256*, în rev. Theological Studies 67 (2006), pp. 257-274;

Erickson, John H., *The Church in modern Orthodox thought: towards a baptismal ecclesiology*, în rev. International Journal for the Study of Christian Church 11:2-3 (2011), pp. 137-151;

Fitzgerald, Paul J., *A Model for Dialogue: Cyprian of Carthage on Ecclesial Discernment*, în rev. Theological Studies 59 (1998), p. 248.

Floca, Arhid. Prof. Dr. Ioan, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și Comentarii*, ediția a III-a, Sibiu, 2005.

Florovsky, Georges, *Ecumenism I: A Doctrinal Approach*, volume 13 in the Collected Works, Buchervertriebsanstalt, Vaduz, 1989.

Gavrilyuk, Paul L., *George Florovsky și renașterea religioasă rusă*, traducere din limba engleză de Adela Lungu, Editura Doxologia, Iași, 2014.

Granfield, Patrick, *Episcopal Elections in Cyprian: Clerical and Lay Participation*, în *Theological Studies* 37:1 (1976).

Grossi, Vittorino, *Episcopus in Ecclesia: The Importance of an Ecclesiological Principle in Cyprian of Carthage*, în rev. *The Jurist* 66 (2006), pp. 24-27.

Guțu, Gheorghe, *Dicționar Latin-Român*, ediție revizuită, Editura Humanitas, București, 2009.

Hall, Stuart G., *The Versions of Cyprian, De Unitate, 4-5 Bevenot's Dating Revisited*, în rev. *The Journal of Theological Studies* 55:1 (2004), pp. 138-146;

<http://www.rosaryshop.com/calendar.php> (04.12.2016).

Învățătură de credință creștină ortodoxă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 2000.

Kannengiesser, Charles, *Handbook of Patristic Exegesis*, volumul 1, Koninklijke Brill, Leiden 2004.

Kreider, Alan, *Patience in the Missional Thought and Practice of the Early Church: The Case of Saint Cyprian of Carthage*, în rev. *International Bulletin of Missionary Research* 39:4 (2015), pp. 220-224.

Ladouceur, Paul, *On Ecumenoclasm: What is Church?*, <https://publicorthodoxy.org/2016/06/05/on-ecumenoclasm-what-is-church/> (08.12.2016).

Ladouceur, Paul, *On Ecumenoclasm: Who can be saved?*, <https://publicorthodoxy.org/2016/05/20/onecumenoclasm-who-can-be-saved/> (08.12.2016).

Lampe, G.W.H. ed., *A Patristic Greek Lexicon*, Publisher The Clarendon Press, Oxford 1961.

Lemeni, Adrian, *Sensul eshatologic al creației*, ediția a II-a revizuită, Editura ASAB, București, 2007.

Louth, Andrew, *Modern Orthodox Thinkers: From the Philokalia to the present*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 2015.

MacGaw, Carlos Garcia, *Tradition et transmission. Augustin, Cyprien et la question du baptême dans le contexte du schisme donatiste*, în rev. *Dialogues d'histoire ancienne* 40:1 (2014), pp. 109-123.

Manea, Pr. drd. Ion, *Creștinismul în Africa. Configurația actuală*, în *Revista Teologică* 91:2 (2009), pp. 156-164;

Marcu, Doru, *The Concept Liturgy after the Liturgy. History and Theology*, în rev. *Mitropolia Olteniei*, nr. 9- 12/2016, pp. 191-200.

Marcu, Doru, *A Critical Analysis of the Theological Positions and Ecumenical Activity of Ion Bria (1929-2002)*, Unpublished MA Thesis, Faculty of Theology and Religious Studies, KU Leuven, 2016.

McGuckin, Pr. John Anthony, *Dicționar de Teologie Patristică*, trad. din engleză de Dragoș Dâscă și Alin-Bogdan Mihăilescu, Editura Doxologia, Iași, 2014.

Mihai, Mario-Dorin, *The Neo-Patristic Synthesis as Developed by Georges Florovsky: Critical Assessment in Dialogue with Contemporary Commentators of His Work*, Unpublished MA Thesis, Faculty of Theology and Religious Studies, KU Leuven, 2016.

Mihalache, Diac. Adrian Sorin, *Lumina Celui Nevăzut. O privire teologică în raționalitatea Creației și teoriile științifice recente despre Univers*, vol. 1-2, Editurile Basilica, București, 2016.

Mineiul pe Octombrie, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 2004.

Mineiul pe Septembrie, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 2003.

Moreschini, Claudio și Norelli, Enrico, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine*, volumul 1: De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare, trad. de Hanibal Stănciulescu și Gabriela Sanciuc, Editura Polirom, Iași 2001, pp. 415-418.

Moreschini, Claudio, *Istoria Filosofiei Patristice*, trad. din italiană de Alexandra Cheșcu, Mihai-Silviu și Doina Cernica, Editura Polirom, Iași 2009.

Moșoiu, Nicolae, *Towards a deeper understanding of the Ordo of the Holy Mysterion of Baptism*, în Ioan Tulcan et. al., *Tradition and Dogma: What kind of Dogmatic Theology do we propose for nowadays?*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad 2009, pp. 153-202.

Murray, Russel, *Assessing the Primacy: A Contemporary Contribution from the Writings of St. Cyprian of Carthage*, în rev. *Journal of Ecumenical Studies* 47:1 (2012), pp. 41-63.

Petruccione, John, *Prudentius' Portrait of St. Cyprian: An Idealized Biography*, în rev. *Revue des Études Augustiniennes* 36 (1990), pp. 225-241.

Phidas, Vlassios, *Baptism and Ecclesiology*, în rev. *The Ecumenical Review* 54:1 (2002), pp. 39-47;

Pope Cornelius, <http://www.newadvent.org/cathen/04375c.htm> (04.12.2016).

Primirea la Ortodoxie a celor de alte credințe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 2014.

Schmid, Rev. Bernard, *Manual of Patrology*, B. Berder, South Broadway, 1899.

Sfarghie, Ștefan, *Răspândirea creștinismului în Nordul Africii din sec. I până la Constantin cel Mare*, în rev. Biserica Ortodoxă Română 2 (2013), pp. 193-216.

Shuve, Karl, *Cyprian of Carthage's Writings from the Rebaptism Controversy: Two Revisionary Proposals Reconsidered*, în rev. The Journal of Theological Studies 61 (2010), pp. 627-643;

Slujba Sfântului Botez și rânduieli legate de nașterea omului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 2014.

Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în rev. Ortodoxia 4 (1967), p. 527.

Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumul 2, ediția a IV-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București 2010.

Todoran, Pr. Prof. Dr. Isidor și Zăgrean, Arhid. Prof. Dr. Ioan, *Teologia Dogmatică. Manual pentru Seminariile Teologice*, ediția a VI-a, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2005.

Ulican, Pr. Drd. Valer, *Actualitatea teologiei Sfântului Ciprian al Cartaginei*, în rev. Ortodoxia 57:3-4 (2006), pp. 172-173;

Ulican, Pr. drd. Valer, *Sfântul Ciprian al Cartaginei și epoca sa*, în rev. Ortodoxia 58:3 (2007), pp. 172-180;

Ulican, Pr. Drd. Valer, *Slujirea episcopală a Sfântului Ciprian al Cartaginei*, în rev. Ortodoxia 58:1-2 (2007), pp. 129-131.

Ulican, Pr. Drd. Valer, *Unitatea Bisericii la Sfântul Ciprian al Cartaginei*, în rev. Ortodoxia 57:1-2 (2006).

Viețile Sfinților pe luna Octombrie, ediția a III-a, sub îngrijirea Arhimandritului Ioanichie Bălan, Editura Mănăstirii Sihăstria, Suceava 2012.

Voicu, Arhid. Prof. Dr. Constantin, *Patrologie*, vol. I, Editura Basilica, București 2009.

Wilhite, David E., *Cyprian's Scriptural Hermeneutic of Identity: The Laxist 'Heresy'*, în rev. Horizons in Biblical Theology 32 (2010), pp. 58-98.

Zizioulas, Metropolitan John of Pergamon, *Apostolic Continuity of the Church and Apostolic Succession in the First Five Centuries*, în rev. Louvain Studies 21 (1996), pp. 153-168.